

Kan volstaan worden met één baken?

Het samenvatten van de inflatie in één prijsindex is onmogelijk; zeker als het om zogenaamde geschoonde prijsindices gaat, die gedeeltelijk zijn gebaseerd op fictieve prijzen. Bij loononderhandelingen moeten deze indices daarom met voorzichtigheid worden gebanteerd.

In ESB van 13 november 1991 schreef E. de Jong een interessante beschouwing onder de titel Welke prijsindex moet als baken dienen? De bedoeling van dit commentaar is niet De Jongs standpunt: "In loononderhandelingen en bij het voeren van monetair beleid is het wenselijk het geschoonde prijsindexcijfer te gebruiken" te bestrijden of te ondersteunen. Het gaat hier om een verduidelijking van een aantal centrale begrippen (zoals inflatie, koopkracht, (automatische) prijscompensatie, geschoonde prijsindex), die mede ten doel heeft de door De Jong aangesneden problematiek in een wat ruimer kader te plaatsen.

Inflatie

Het begrip 'inflatie' is een van die begrippen die intuïtief duidelijk zijn maar buitengewoon moeilijk precies te definiëren, laat staan te operationaliseren in een numerieke maatstaf. Elke definitie bergt het gevaar van een normatieve keuze in zich. Zo ook de door De Jong gehanteerde definitie: inflatie = "prijsverhogingen die voortkomen uit spanningen op goederenmarkten en uit het doorberekenen van kostenstijgingen" (blz. 1137, kolom 1). Niet iedereen zal met deze definitie zonder meer kunnen instemmen. Afgezien daarvan is de operationalisering van deze definitie niet zonder conceptuele problemen.

In de onderhavige discussie is naar mijn mening een precieze definitie niet nodig. We kunnen volstaan met te zeggen: inflatie = trendmatige stijging van het algemene niveau van de prijzen¹. Gewoonlijk wordt de inflatie gemeten met een consumentenprijsindex. Omdat het gaat om de trendmatige stijging kijkt men dan doorgaans naar mutaties over perioden van een jaar. Dit is echter een arbitraire keuze:

wat als trend wordt gezien hangt af van de beschouwde periode.

Door het CBS worden maandelijks drie consumentenprijsindices berekend, te weten:

- voor alle huishoudens (ook wel totale bevolking genoemd);
- voor werknemersgezinnen met een gezinsinkomen beneden de loongrens van de ziekenfondsverzekering;
- voor werknemersgezinnen met een gezinsinkomen gelijk aan of boven deze grens.

Traditioneel gaat de aandacht meestal uit naar de prijsindex voor werknemersgezinnen met een inkomen beneden de loongrens. Voor het meten van de trendmatige stijging van het algemene niveau van de prijzen ligt echter het gebruik van de prijsindex voor alle huishoudens veel meer voor de hand. Welke consumentenprijsindex men ook hanteert, het is duidelijk dat daarmee slechts een bepaald aspect van het verschijnsel inflatie wordt bestreken, namelijk alleen de inflatie in de sfeer van de bestedingen van de huishoudens.

Om greep te krijgen op het totale verschijnsel zou de consumentenprijsindex aangevuld moeten worden met andere prijsindices. Te denken valt aan input- en outputprijsindices van de sector bedrijven, een prijsindex corresponderend met het bruto binnenlands produkt, of een prijsindex corresponderend met het bruto nationaal produkt. Inflatie is een verschijnsel dat de gehele economie betreft en het lijkt niet zinvol dit meerdimensionale verschijnsel in één eendimensionale prijsindex te comprimeren. We kunnen hooguit proberen het onoverzienbare aantal dimensies tot een overzienbaar aantal terug te brengen.

Het lijkt dan ook niet reëel van een anti-inflatiebeleid te verwachten dat het zich slechts op één index oriënteert. Een meerdimensionale oriëntatie lijkt geboden.

Koopkracht

Indien de prijzen stijgen en het nominaal netto beschikbare inkomen niet verandert, daalt de koopkracht van het inkomen. Kunnen de consumentenprijsindices van het Centraal Bureau voor de Statistiek gezien worden als inverse indices van de koopkracht? Het antwoord luidt helaas ontkennend.

Dat komt doordat sinds 1967 de consumentenprijsindices berusten op de definitie van gezinsconsumptie volgens de Nationale Rekeningen. Daarom spreekt het CBS ook van prijsindices van de gezinsconsumptie. Deze definitie sluit niet aan bij wat men verstaat onder koopkracht. Zonder op details in te gaan vermelden we dat de definitie van gezinsconsumptie een speciale aanpak vergt van de categorie medische verzorging en voor een aantal bestedingscomponenten (contributies aan verenigingen, betalingen aan de overheid voor verleende diensten, consumptie-gebonden belastingen) geen plaats heeft. Men kan de 'verlaagde weging voor medische verzorging' zoals voorkomend in de z.g. 'gecorrigeerde' index zien als een tamelijk ruwe poging om aan het eerste 'defect' van de consumentenprijsindex tegemoet te komen, en het resultaat te kunnen interpreteren als een partiële inverse index van de koopkracht. Partieel, omdat aan het tweede 'defect' niets gedaan wordt. Men moet dus op zijn hoede zijn bij het trekken van conclusies ten aanzien van veranderingen in de koopkracht uit veranderingen in de consumentenprijsindex.

Binnen het CBS worden momenteel plannen ontwikkeld om in 1993 het huidige stelsel van prijsindices van de gezinsconsumptie te vervangen door prijsindices van de kosten van het levensonderhoud. Het bereik van dergelijke indices wordt gevormd door de goederen en diensten die uit het netto beschikbaar huishoudensinkomen worden aan-

1. Vgl. J.S. Flemming, *Inflation*, Oxford University Press, Oxford, 1976: "The rate of inflation in an economy is the rate at which the general level of prices in that economy is changing". Ik heb 'trendmatig' toegevoegd om seizoen- en toevallige effecten uit te sluiten.

geschaft. In vergelijking met de huidige definitie betekent dit dat:

- de uitgaven in verband met door de overheid verleende diensten en de financiële bijdragen aan instellingen zonder winsttoegmerk in het bereik van de prijsindex worden opgenomen;
- de z.g. consumptie-gebonden belastingen eveneens worden opgenomen;
- de verplicht via het ziekenfonds verzekerde c.q. particulier verzekerde medische verzorging niet langer deel uitmaakt van het bereik van de prijsindex.

Zo wordt het mogelijk een directer verband te leggen tussen verandering in een consumentenprijsindex en verandering in de koopkracht van een groep huishoudens. Tot de nieuwe indices er zijn zullen we, voor wat betreft de korte-termijninformatie², nog wat moeten tobben³.

Loononderhandelingen

Welke rol spelen prijsindices bij loononderhandelingen? Naar mijn mening is dat slechts een beperkte. Bezien we het onderhandelingsproces. Het lijkt niet onredelijk dat werknemers het overleg ingaan met de bedoeling om tenminste volledige compensatie voor in de voorgaande periode geleden koopkrachtverlies c.q. voor in de komende periode te verwachten koopkrachtverlies te verkrijgen. In het eerste geval oriënteert men zich dan op (een benadering van) de relevante prijsindex van de kosten van het levensonderhoud. In het tweede geval oriënteert men zich op een voorspelling van deze prijsindex, bij voorbeeld door het Centraal Planbureau. Aan de andere kant zullen de werkgevers het overleg ingaan met het aanbod van (een stuk van) de loonruimte. Onder de veronderstelling van een gelijkblijvende looninkomensquote is deze gedefinieerd als de som van de mutatie van de outputprijsindex en de mutatie van de arbeidsproductiviteit, beide voor de desbetreffende sector bedrijven⁴.

De uitkomst van het onderhandelingsproces is natuurlijk onzeker, maar zal naar verwachting wel ergens tussen de beide uitgangsposities in liggen. In elk geval is de uitkomst, zeker bij eenjarige contracten, een bepaald loonniveau. Bij meerjarige contracten (meestal tweejarig en overigens een minderheid vormend) kan er sprake zijn van automatische prijscompensatie, dat

wil zeggen telkens na verloop van een jaar vindt er automatisch een bijstelling van het afgesproken loonniveau plaats op grond van opgetreden prijsveranderingen. Hierover is in 1972 door de SER het *Advies inzake loonindexering* uitgebracht. Op grond van dit advies publiceert het CBS sinds 1975⁵ een prijsindex voor werknemersgezinnen (waarvan het hoofd verplicht verzekerd is) met een gezinsinkomen beneden de eerder genoemde loongrens dat op twee punten verschilt van de gangbare definitie:

- de weging van de medische verzorging is verlaagd zodanig dat deze overeenkomt met het door de desbetreffende huishoudens zelf betaalde gedeelte;
- gecorrigeerd is voor het effect van wijzigingen in de tarieven van kostprijsverhogende belastingen en prijsverlagende subsidies. Daarbij worden alleen de belastingen en subsidies in aanmerking genomen die door de Minister van Financiën zijn aangewezen ten behoeve van de z.g. inflatiecorrectie van de inkomstenbelasting.

Het motief voor de verlaging van de weging van de medische verzorging is hiervoor reeds aangegeven. Deze modificatie brengt de prijsindex van de gezinsconsumptie in de richting van een prijsindex van de kosten van het levensonderhoud. Het motief voor de tweede genoemde correctie is dat de door de overheid opgelegde veranderingen in de indirecte belastingdruk niet automatisch dienen te worden afgewenteld op de werkgevers. De effectiviteit van deze maatregelen zou daardoor minder worden.

In het spraakgebruik staat deze speciale prijsindex bekend als de 'gecorrigeerde' of de 'geschoonde' prijsindex. Deze adjectieven zijn niet erg gelukkig omdat ze een waardeoordeel impliceren: alsof er iets verkeerd zou zijn aan de 'gewone' prijsindex van de gezinsconsumptie. Het CBS spreekt dan ook van een prijsindex 'met verlaagde weging voor medische verzorging en exclusief de invloed van wijzigingen in de indirecte belastingen en subsidies'. Het is een voorbeeld van wat in sommige landen een 'netto' prijsindex wordt genoemd. Op de interpretatie wordt hieronder nog teruggekomen. Deze paragraaf samenvattend ontstaat het volgende beeld. Bij loononderhandelingen worden diverse indicatoren als baken gebruikt:

(voorspellingen van) consumentenprijsindices, producentenprijsindices, arbeidsproductiviteitsindices. De uitkomst van deze onderhandelingen is een bepaald loonniveau. In het geval van een meerjarig contract kan een automatische-prijscompensatie-clausule worden afgesproken. Slechts in dat kader komt, volgens het eerder genoemde SER-advies, de z.g. 'gecorrigeerde' prijsindex aan de orde.

Geheel los hiervan staat naar mijn mening de vraag wat in het kader van een macro-economisch model de factoren zijn die de loonvorming bepalen. Dit is een interessante wetenschappelijke probleemstelling die, voor wat de data betreft, uitsluitend op het verleden betrekking kan hebben. Het ligt niet direct voor de hand de factoren uit het verleden als bakens voor de toekomst te hantieren.

Gelijkwaardige indices?

Hierboven werd reeds aangeduid dat de z.g. 'gecorrigeerde' prijsindex in 1975 min of meer ad hoc tot stand is gekomen tegen de achtergrond van de op dat moment aanwezige middelen – een prijsindex van de gezinsconsumptie en een reeds aanwezige techniek om het effect van veranderingen van belastingtarieven te kwantificeren. De genoemde plannen om te komen tot indices voor de kosten van levensonderhoud voorzien in een vervanging van deze prijsindex.

Naast elke prijsindex van de kosten van het levensonderhoud komt een afgeleide index, te weten een prijsindex van de kosten van het levensonderhoud exclusief het effect van wijzigingen in de tarieven van de kostprijsverhogende (z.g. indirecte) belastingen en de consumptie-gebonden belastingen. De berekening van het effect van wijzigingen in de tarieven van de kostprijsverhogende belastingen wordt, om praktische re-

2. De koopkrachtstatistieken van het CBS worden slechts met jaarlijkse frequentie samengesteld. Gegevens over 1990 verschenen in het *Statistisch Bulletin* van 22 augustus 1991.

3. Zie bij voorbeeld de voetnoot op pagina 74 van de *Macro Economische Verkenning 1992* van het Centraal Planbureau, waarin de gebruikte consumptieprijsindices worden opgesomd.

4. Vgl. F.A.G. den Butter, De loonruimte: mythe of baken?, *ESB*, 13 maart 1991, blz. 272-275.

5. Zie CBS, *Sociale Maandstatistiek*, juni 1975.

denen, uitsluitend voor wat betreft het direct op de consumentenprijzen drukkend effect uitgevoerd. Alle kostprijsverhogende belastingen zullen in aanmerking worden genomen, met uitzondering van, eveneens om praktische redenen, de invoerrechten. Het effect van wijzigingen in subsidies is doorgaans indirect en kan in het kader van een maandelijkse statistiek niet met acceptabele nauwkeurigheid worden bepaald. Met subsidies wordt derhalve geen rekening gehouden. Zijn beide indices, de 'gewone' prijsindex van de kosten van het levensonderhoud en de prijsindex exclusief het effect van veranderingen van de belastingtarieven, gelijkwaardig? Het antwoord is nee. Daarom wordt ook van een afgeleide index gesproken. De prijsindex van de kosten van het levensonderhoud geeft de verhouding weer van de kosten benodigd in de verslagperiode en in de basisperiode voor de aanschaf van een bepaald pakket goederen en diensten (een bepaalde levensstandaard representerend). De index berust op waargenomen prijzen. De afgeleide index geeft de verhouding weer van de kosten be-

nodigd in de verslagperiode en in de basisperiode voor de aanschaf van het eerder genoemde pakket, waarbij verondersteld is dat de onderhavige belastingtarieven sinds de basisperiode niet veranderd zijn. In de teller van deze index komen fictieve prijzen voor, namelijk prijzen die zouden gelden indien, ceteris paribus, de belastingtarieven van de basisperiode zouden gelden. Deze prijzen kunnen niet worden waargenomen. Zij kunnen slechts worden benaderd, op basis van waargenomen prijzen en belastingtarieven, onder de veronderstelling dat de tariefwijzigingen onmiddellijk en volledig in de consumentenprijzen worden doorgevoerd. Hoe realistisch ook, het blijft een veronderstelling en de op basis van deze veronderstelling berekende afgeleide prijsindex van de kosten van het levensonderhoud heeft een min of meer hypothetisch karakter. Dezelfde situatie geldt overigens vandaag de dag ook. De drie prijsindices van de gezinsconsumptie berusten op waargenomen prijzen. De z.g. 'gecorrigeerde' prijsindex berust, voor wat betreft de teller, op fictieve prijzen. Een extra complicatie

is daarbij gelegen in het feit dat bij de benadering van deze fictieve prijzen eveneens rekening wordt gehouden met de z.g. indirecte effecten van belastingtariefsveranderingen, dat wil zeggen de effecten die via het produktieproces verlopen. Ik zal de lezer niet vermoeien met een opsomming van alle veronderstellingen die nodig zijn om deze benadering te maken en evenmin met een beschouwing over de kwaliteit van de voor de berekening gebruikte gegevens. Daarmee ontken ik niet het analytisch nut van zo een prijsindex. Evenmin bestrijd ik het gebruik van dit instrument voor bepaalde doeleinden. Het lijkt mij echter zonneklaar dat aan de z.g. 'gecorrigeerde' prijsindex niet dezelfde status kan worden toegekend als aan de drie 'gewone' prijsindices.

B.M. Balk

De auteur is werkzaam bij de hoofdafdeling Statistiek van de Prijzen van het Centraal Bureau voor de Statistiek te Voorburg. Dit artikel is op persoonlijke titel geschreven.